

Emlékművel örökítették meg a jakobinus Kazinczy rabságát

Egy félreértett levél és egy ismeretlen napló kulisszatitkai

Évek óta ott állt már a Magyar Országos Levéltár hatalmas épületével szemben a Bécsikapu tér közepén, egy mindössze másfél méter magas köemlék, rajta a következő feliratokkal:

KAZINCZY FERENC
EMLEKÉNEK
1831—1931.

HALÁLA SZÁZÉVES
ÉVFORDULÓJÁRA
EMELTE
A SZÉKESFŐVÁROS
KÖZÖNSÉGE

Az egyszerűnél is egyszerűbb emlék mindig igen sajátos érzéseket keltett a szemlélőkben. A főváros közönségéhez is több illett volna, Kazinczy is feltétlenül többet érdemelt.

A tulságosan szerény emlék puritánságának legfeljebb az lehetett a mentsége és a magyarázata, hogy Kazinczyt Budán azon a helyen, jakobinus voltáért illetheti emlékmű, ezeket az érdemeket azonban Budapest székesfőváros közönsége nem jutalmazhatja méreteiben is impozáns, vagy akárcsak művészi szempontból is impozáns monumentum alakjában.

Ebbe a magyarázatba már bele is törődött mindenki. Ám a főváros közönségének az a ténye, hogy e napokban egyszerre megint dolgozni kezdtek a szerény kő körül, majd egy zsákvászonba burkolt alakot helyeztek rá s hogy az emléket le is leplezték, azt mutatja, hogy a magyarázat helytelen volt. A kő maga nem a végleges emlék volt. Hozzá tartozott s rá volt tervezve egy embernagyságú allegorikus alak is, — ámde mivel ez az alak Kazinczy halálának a százéves fordulójára nem készült el, éveken át csak a talpazata állott a Bécsikapu téren. A talpazat üres befejezetlensége hamisan keltette azt a látszatot is, mintha a székesfőváros közönsége büntetni akarta volna Kazinczyt jakobinus voltáért, mert íme, Kazinczy emlékműve sem nélkülözi a hozzátartozó alakot, a követ megkoronázó szimbolikus jelentőségű műalkotást. Igaz, hogy a teljes emlékmű ilyenformán csak a rajta megjelölt dátum után öt évvel készült el, azonban teljes formájában mégsem kelti azt a gondolatot senkiben, hogy bárki is szégyelné Kazinczy jakobinuságát. A főváros közönségének nincs oka szégyelnie, aminthogy Kazinczy sem szégyenelte soha...

Fél évig bilincsben, hat évig fogságban

Pedig a Várnak azon a táján kemény rabságban, magánzárkában, sőt bilincsben is egy félesztendőnél többet töltött, aztán pedig hat évnél tovább ült fogságban azért, hogy beállott Martinovits társaságába. A pályája derekán állott férfiút, irodalmunk vezéralakját, s nyelvünk megújulásának apostolát Szentmárjay Ferenc nyerte meg

a társaságnak s noha Kazinczy helyes ér-zékkel gyanúsoknak, sőt eszteleneknek tartotta a forradalmi káté egyes tételait, mégis benne ragadt az összeesküvésben, mert Szentmárjay azzal csitította el kételyeit, hogy a társaság tagjai mind csupa jóindulatú emberek, akik nem akarnak mást, mint hogy a felvilágosodás ügyét szolgálják. Nem is derült ki rá a vizsgálat folyamán semmi egyéb, csak az, hogy tudott a kátéról, sőt le is írta azt magának.

A társainál lefoglalt levelek között ugyan volt egy levele, amelyben sansculotte-nak írta magát. Németh János királyi ügyész faggatta is ezért eleget. Mindenáron rá akarta erőszakolni ebből a kifejezésből azt a gyanút, hogy a legszélsőbb francia forradalmárok elveit vallja. A ma is meglévő levél szövege ellenben világosan beszél: Kazinczynek levele írásakor — haemorrhoidális bántalmi voltak s azok miatt nem hordhatott — ki-mondhatatlant.

Zavarok egy menyasszony körül

Budán Kazinczy feje felett is állandóan ott függött a pallos. Ő azonban nagy lelki erőt tanusított börtönében. Az a bűne, hogy a kátét leírta s hogy a Társaságról tudott, elég volt arra, hogy a Királyi Tábla és a hétszemélyes törvényszék is fej- és jószágvesztésre ítélje. Nem törte le a halálos ítélet s nem változtatta meg a gondolkozását a királynak az az intézkedése, hogy a halálos ítéletet holtig tartó börtönbüntetésre változtatta.

Hajnóczy Józsefet holtáig kiváló embernek s vezérének tartotta, csak a „gaz Martinovits“-ra gondolt mindig nagy keserűséggel. Élete végéig a legnagyobb büszkeséggel emlékezett meg arról, hogy Hajnóczy a kivégzése előtt üzenetet küldött neki, hogy ha megszabadul, vegye el a menyasszonyát. Kazinczy ugyan ezt nem tette, s törőmian egy pillanattal sem gondolt komolyan arra, hogy Sopronba csak el is látogasson s ott Gittel Saroltát, Hajnóczy menyasszonyát felkeresse — mert hamarosan házasságot kötött Török Zsófia grófnővel —, de mindig nagyon büszke volt rá, hogy Hajnóczy őt a menyasszonya méltó férjének tekintette. Azóta előkerültek Hajnóczynek a siralomházban írott s nem kézbesített utolsó levelei is. Ezekből kiderült, hogy Kazinczy hiedelme téves volt. Hajnóczy nem vele, hanem Szebestyén Samuel nevű barátjával szerette volna elvetetni a menyasszonyát s ezt Szebestyennek egy még meglévő utolsó levelében meg is írta. Kazinczy egy katonától vette a hamis üzenetet, aki felültette, de boldoggá tette vele s szomorú rabságában is erősítette önbizalmát s foglalkozást adott képzetének is.

Kazinczy még budai fogságában is dolgozott. Gessner Salamon írásából készített fordításokat. Mikor fordításait kiadta, ezt a kéziratát a sárospataki könyvtárnak aján-dékozta s a végére a következő jegyzetet tette:

„SZÉPHALOM, JANUÁR 16. 1807.

Kétezerháromszáznyolcvanhét napig tartott fogságom alatt 14. december 1794 óta 1801-nek 28. júniusáig nem volt szabad soha írószerszámot tartanunk. Egyedül Budán nézték el azt, hogy ínségünknek ezt az enyhülést adjuk, midőn hét rab-társaink fejek vétele után azok, akikől függünk, az emberiség mozdulásait kez-dették érezni. Már akkor tudtuk, hogy a külföldre visznek bennünket. En tehát azon könnyebben tölthetett időt jun. 11. óta 27. szeptemberig ezen munkára fordítottam. S hogy ki ne kopjak az időből, három órákor reggel mindig fenn voltam és dolgoztam.

A gondviselés megkoronázta szenvedéseinket s nekem azt a szerencsét is engedte, hogy ezt magam bocsáthassam ki. Szüneteseim emlékeztetere a kézirat az engemet is nevelt sárospataki iskola be-csesb kincsei közé teszem le. Maradjon ott s azokban, akik azt látni fogják, eb-

resztgesse vagy nevelje a haza szent sze-retetét s a gondviselésbe vetett hitet.“

Aki hú maradt elveihez

Mint e sorok is mutatják, Kazinczy jakobinus korában sem volt materialista, de viszont utána se tagadta meg soha politikai, sem vallási, sem művészi tekintetben való radikalizmusát. Mikor pl. szóba került, hogy a lefejezett jakobinusok hitetlenek voltak, ezt csak Martinovicsról volt hajlandó elis-merni, a többieket — különösen pedig Haj-nóczyt — melegen védelmébe vette. Mikor pedig a vak Szirmay Antal megírta a jakobinusok történetét s pálcát tört felettük, Kazinczy ellene mondott Szirmaynak s férfias kiállásával megakadályozta, hogy Szirmay-nak a valóságot sokszor elferdítő műve nap-világot lásson.

Berzeviczy Gergely és Kazinczy Ferenc — ketten örködték egy emberöltőn át a ma-gyar jakobinusok, Hajnóczy és társai becsü-lete felett. Berzeviczy latinul majd németül is megírta a per történetét, s németül ki is adta Németországban — fenntartás nélkül megbélyegezve azt a rendszert, mely a ma-gyar nemzet legkiválóbb fiait fogta perbe, éveken át börtönökben sorvasztotta s vagy hatuknak az életét is kioltotta. (Ez a Berze-viczey-féle munka nemrég látott egykorú magyar fordításban napvilágot Vértes György folyóiratában, a Gondolat-ban).

Lesz-e megegyezés a montreuxi értekezleten?

Írta: Szarazajtai INCZE KÁLMÁN ny. vezérkari ezredes

Mint ismeretes, június 22-én ült össze a Genfi-tó partján, Montreux-ben, a Palace-Hotelben az a népszövetségi értekezlet, amelyben döntenie kell a török köztársaságnak április 11-én a Népszövetséghez benyújtott és minden európai államhoz megküldött ama kérése felett, amelyben az 1923 július 24-én kötött Lausanne-i békeszerződés 18. pontja alapján semlegesített Dardanellák és Boszporusz tengersizorok, valamint a köztük elterülő Márvány-tengert illető megkötő rendelkezések hatálytalanságát kérte. Ezen a konferencián a következő államok vesznek részt: Anglia-, Francia-, Görög- és Törökország, Szovjet-Oroszország, Japán, Románia és Jugoszlávia.

A világháború után a Kemal pasa vezérlete alatt álló Törökország megdöntötte a konstantinápolyi kormány által már szentesített sevrés-i békeszerződést és a Nyugat nagy államai kényszerülve voltak vele, mint egyenrangú ellenféllel Lausanne-ban új békeszerződésre lépni, amelynek egyetlen megkötő rendelkezése az említett tengersizorok és a Márvány-tenger semlegesítése volt. A békeszerződés értelmében a tengersizorok a Szezei-csatorna mintájára szabad vízi útnak tekintendők, melyen kereskedelmi hajók vámtalanul közlekedhetnek, hadihajók azonban csak a török vezetés alatt álló nemzetközi csatorna bizottság engedélyével kelhetnek át. A török köztársaság az említett szerződésben kötelezte magát, hogy a tengersizorok környékén, valamint a közelükben lévő szigeteket sem erődítések nem emel, sem helyőrségeket nem tart, kivéve a Konstantinápolyban állomásozó 12.000 főnyi katonaságot. Ezeknek a megkötő rendszabályoknak ellensúlyozása céljából a békeszerződést garantáló hatalmak — úgymint Anglia, Franciaország, Olaszország és Japán — kötelesek a népszövetség rendelkezései alapján Törökországnak katonai segínyt nyújtani.

Az április 11-i török jegyzék szerint a köztársaság rámutatott arra a körülményre, hogy 1923 óta, tehát a lausanne-i béke életbelépése óta az általános európai nemzetközi helyzet úgy világpolitikai mint katonai téren főleg a Földközi-tenger medencéjében jelentékenyen megváltozott. A Népszövetség akkor kilátásba helyezte valamennyi európai állam leszerelését, ami azonban nemcsak nem következett be, hanem a haditechnika és a légi haderők óriási fejlődése folytán az európai katonai helyzet egyre bizonytalannabbá vált. A török jegyzék szerint ennek következtében eltűnt az a biztosíték, amely egyedül ellensúlyozhatta a tengersizorok teljes védtelenségét. A békeszerződés aláírása óta előfordult világpolitikai események is mutatják, hogy a hadiállapot egész váratlanul és minden hadüzenet nélkül is bekövetkezhetik különösen a légi haderők megsemmisítő hatása folytán, minek következtében a szorosok teljes védtelensége nemcsak Törökország, hanem a nemzetközi kereskedelmi hajóforgalom számára is a legnagyobb veszélyt jelentheti. Ennek következtében a török köztársaság közölte azokkal a hatalmakkal, amelyek részt vettek a Lausanne-i béke-

Kazinczy Szirmay Antal művének a lehetlenné tételével fejtett ki providenciális működést. De ezen a negatív munkán kívül végzett pozitív is, mikor ennek a kornak, de önmagának is emléket állított „Fogságom naplója“ c. emlékeztéből készített munkájában. Ez a munka csak halála után száz esztendővel látott teljesen napvilágot. A száz esztendő mutatja, hogy valamikor Kazinczy rabsága mekkora szégyen s egész ügye milyen sötét pontja volt a magyar szellemi életnek. De hogy száz esztendő múlva Al-szeghy Zsolt 1931-ben a budapesti tanár-képző gyakorló iskolájának a hatodik osztályú tanulóival másoltatta le s az ő segítségükkel adta ki, az azt mutatja, hogy az idők mekkorát fordultak: a felvilágosodás és az európaisodás megint érdemnek és vértanúságnak tudják be azt, amit a magyar szellem kiválóságai a ferenci reakció súlya alatt szenvedtek.

Most — öt évvel az évforduló után — a főváros közönsége is elkészítette végre az emléket.

Jakobinus emlék az, a szabadság, a felvilágosodás, a haladás és a szebb jövő emléke. Azé a magyar jakobinizmusé, amelyért Kazinczy egy emberéleten át dolgozott, írt, küzdött és hat éven át szenvedett.

Szimonidesz Lajos

szerződés tárgyalásánál, hogy Törökország hajlandó oly megállapodásra a tengersizorok kérdésének rendelkezésénél, amely megadja a köztársaságnak területi sérthetlensége szempontjából az elengedhetetlen biztosítékokat és egyúttal biztosíthatja a csatornán való kereskedelmi hajózás állandó és békés fejlődését.

A június 22-én megindult montreux-i értekezleten először is Törökország megismételte április 11-én tett jegyzékét, valamint támpontokat nyújtott a kereskedelmi hajózás szabályozására és a hadihajó közlekedés rendezésére. A török javaslatok szerint tengeralattjáró hajóknak, repülőgépeknek, valamint repülőgépnanahajóknak a tengersizorokon való közlekedés nem engedhető meg. Hadihajók csak 14.000 tonna nagyságig kelhetnek át a csatornákon és pedig egy hónappal megelőző bejelentés alapján. Háború alkalmával és a török köztársaság semlegessége esetén hadihajók szabadon kelhetnek át a csatornán, azonban ellenséges hadműveleteket nem vihetnek keresztül. Abban az esetben, ha Törökország is részt vesz a háborúban, hadihajók átkelése csak török engedély alapján történhetik meg.

A legnagyobb nehézséget azonban a konferencián a szovjet-orosz kérdés rendezése okozta. Az a hagyományos évszázados ellentét, amely Oroszország és Törökország közt fennállott, a háború után a két állam közt legjobb barátsággá változott át. Ennek következtében érthető az angol és olasz kormányoknak az az aggodalma, hogy a tengersizorok semlegesítése szabad utat biztosítana az orosz Fekete-tengeri flottának a Földközi tengeren való megjelenésre. E tekintetben Szovjet-Oroszország képviselője, Litvinov ragaszkodott ahhoz, hogy a Fekete-tenger partján lévő államok szabadon közlekedhessenek úgy kereskedelmi hajóikkal, mint hadi flottáikkal a tengersizorokon. Franciaországot főleg a román benzinnel a szorosokon való szállítása érdekli, aminek magyarázata abban rejlik, hogy különösen a francia légi flotta nem nélkülözheti a román benzint.

Ezek az ellentétes szakkérdések a montreux-i konferenciának jelentékeny nehézségeket okozott s a vitás kérdések tárgyalására albizottságokat kellett kiküldeni. Kérdés tehát, hogy a sok nehézség következtében meg fogják-e találni azt az utat, mely a felmerülő érdeklentéteket a békés megegyezés mezejére visszavezetni képes.

Az albán király egy Arad melletti fürdőhelyre utazik

Belgrádból jelentik: A Vreme bukaresti híradása szerint Zogu albán király a nyáron Romániába érkezik, hogy Arad mellett egy fürdőhelyen kúrát folytasson. A király július 15-én érkezik és három hétig marad a fürdőhelyen.

ALPESI EXPRESS
AUSTROFLUG—LUFTHANSA—MALERT
ÚJ, KÖZVETLEN JÁRAT NAPONKÉNT
BUDAPEST—WIEN 1 óra P. 40—
SALZBURG 2 1/2 óra P. 93—
MÜNCHEN 3 1/2 óra P. 130—
ZÜRICH 5 1/2 óra P. 220—
17 személyes, 3 motoros új gépekkel
MALERT VÁCI U. 1